

Racisme en de psychologische effecten op het kind

Birsen Taspinar

Hind, net 7 jaar, staat in de rij met haar moeder aan het zwembad aan te schuiven. Er is veel drukte die dag, want het is goed weer. Als ze aan de beurt zijn, vertelt kassière dat het die dag gratis inkom is. Moeder kijkt naar Hind en zegt, we moeten vandaag niet betalen, leuk he? Hind reageert ontstelt: 'Maar mama wij zijn toch niet gratis. Ik wil niet gratis zijn!'

Als moeder haar dochter vraagt waarom ze zo teleurgesteld is, antwoordt ze: 'anders denken ze dat we niet willen of kunnen betalen.'

Inleiding

Starten van een goede definitie van wat racisme is, is van uiterst belang, omdat er veel onzichtbare processen spelen in racisme en men daardoor de effecten ervan kan onderschatten. Vaak speelt de inwerking van verschillende factoren gelijktijdig op een complexe manier, waardoor het niet makkelijk is om een juiste omschrijving van het probleem weer te geven en het onderscheid met andere factoren te maken. Maar zeker is dat racisme op lange tijd ook op werk, wonen en gezinsleven inwerkt. Daar is de link met armoede. Maar al te vaak wordt racisme niet opgesomd in de rij van factoren die armoede veroorzaken of versterken. Soms zijn de effecten van racisme pas zichtbaar op lange termijn bij overgangsmomenten of een ander stressmomenten, bijvoorbeeld bij een eerste job (delayed effects).

De nieuwste onderzoeken hechten vooral belang aan de door de persoon zelf ervaren stress. Dit omdat de discussie over of het wel of niet over racisme gaat, soms voorbijgaat aan de gevoelens van het slachtoffer.

Vaak gaat men het woord racisme in Vlaanderen uit de weg, omdat men van mening is toegedaan dat het niet vaak voorkomt. In de publieke debatten gebruikt men het woord dan ook niet voldoende om de discussie openlijk te durven voeren. Dit laatste is wel nodig, indien we de confrontatie willen aangaan met het thema. Zeker wat betreft kinderen, kunnen we het ons niet veroorloven om het thema te stilzwijgen. Iedereen heeft er last van: de angst om de ander te discrimineren en daardoor niet in dialoog gaan, of de angst om gediscrimineerd te worden en daardoor zichzelf isoleren uit de samenleving.

Definitie

Er kunnen verschillende vormen van racisme inspelen op de ontwikkeling en levensloop van kinderen. Bewuste of onbewuste, bedoelde of onbedoelde gedragingen, een vertekend beeld (biases), verkeerde denkbeelden en overtuigingen, assumpties en stereotyperingen. Dit kan zowel binnen structuren en systemen als in instituties bestaan. Het kan ook binnen interpersoonlijke relaties alsook via geïnternaliseerde racisme binnen de persoon zelf voorkomen. Al deze verschillende vormen van racisme vragen een weloverwogen aanpak binnen de eigen context.

‘Racisme is elk gedrag, alle wetten en reglementen, alle ideeën, en handelingen waarbij (witte) mensen (zwarte) mensen ongelijk behandelen of beoordelen op basis van hun etnisch-culturele afkomst en hun uiterlijke kenmerken in plaats van op hun mens-zijn’ (definitie racisme door Kerkwerk Multicultureel Samenleven). Racisme is een soort discriminatie op basis van moedertaal, godsdienst, cultuur (oa accent, kledingsstijl, uiterlijk, huidskleur, eetgewoonten).

Een andere definitie die verder gaat dan de algemene definitie is de volgende:

“A system of dominance, power, and privilege based on racial- group designations . . . where members of the dominant group create or accept their societal privilege by maintaining structures, ideology, values, and behavior that have the intent or effect of leaving nondominant-group members relatively excluded from power, esteem, status, and/or equal access to societal resources. (p. 43)”

Hier legt men het accent op privileges en op machtsverhoudingen. Normen en waarden, wetten, ideologieën en structuren, die de toegang ontzeggen aan een bepaalde minderheidsgroep, waardoor men van macht, status of andere sociale bronnen uitgesloten wordt.

Racisme, het verwaarloosd kind

Toen Elif (gesluisde moslima) als 17-jarige puber Imanuel Kant vastnam in de bibliotheek- ze had een taak voor het vak Nederlands- rukte de bibliothecaris die uit haar handen met de opmerking: 'Dat is niets voor jou, daar begrijpen jullie vreemdelingen niets van'. (Kant als voorloper van de Verlichting en Islam als religie dat hier haaks tegenover elkaar wordt geplaatst).

Racisme is een miskend, onderschat en verwaarloosd probleem in onze samenleving, omdat het vooral de "vanzelfzwingendheden" in de samenleving blootlegt. Vanzelfsprekendheden of stereotypen, die niet mogen uitgesproken of gezien worden. Het privilege om er niet over te hoeven nadenken of spreken is evenwel een symptoom van dezelfde wonde. Deze wonde woedt en vreet aan het sociale weefsel van de samenleving.

Racisme wordt te vaak weggepraat als iets waar die "ander" overgevoelig aan is. Vaak wordt het ook enkel in die extreme vormen gedacht. Racisme negeren en minimaliseren is deel van een discriminerende houding, die deze mechanismen alleen maar voedt. De bekende uitspraak, 'ik ben geen racist maar...' is een goed voorbeeld hiervan. De uitspraken die hierna doorgaans volgen, hebben vaak een racistische kleur.

Vandaag weten we in Vlaanderen amper wat racisme precies inhoudt. We meten veel, maar discriminatietesten schrikken nog te veel af. Het moeilijke aan discriminatietesten is dat men de objectiviteit ervan betwist. Recent onderzoek wees uit dat de mate van stress van het slachtoffer een belangrijke rol speelt bij discriminatie. De subjectieve mate van benadeling en stress zouden als maat genomen moeten worden voor discriminatie.

Eén van de belangrijkste redenen waarom racisme zichzelf zo moeilijk laat vatten, is door het bestaan van stille vormen van alledaags racisme. Deze vormen, ook wel micro-agressors genaamd, maken helaas een normalisatie mogelijk van het fenomeen en het verlaagt de alertheid van de kinderen. Zo drukken paternalisme en stereotypen, die onbewust in het dagelijks leven inspelen, hun stempel op het wereldbeeld van een kind. Het gaat over attitudes, die het kind ontkennen in de eigenwaarde, de minderwaardigheid bevestigen, het kind als de ander definiëren.

Stille en alledaags racisme als trauma (het miskend kind)

In het eerste leerjaar, toen de leerkracht haar uitlachte omdat ze blij was voor haar goede cijfers: 'Wat moet jij nu met goede cijfers, jij gaat toch in de keuken belanden!' Daarna, als andere kinderen met haar moedertaal lachten: 'Wat een lelijke keelklanken.' Daarna,... als ze in haar job niet voor haar kwalificaties werd erkend. Daarna... als ze op sollicitatie wordt gevraagd wat ze zou doen wanneer een klant haar discrimineert en met als mededeling: 'Wij kunnen dat niet voor u oplossen, u moet assertief genoeg zijn om daarmee om te kunnen.'

Een ander moment. Een ander fragment. Een andere leeftijd. Een andere fase van haar leven. Herhaling van dezelfde denksystemen. Dit heb ik nog gehoord... dit ken ik... altijd hetzelfde gevoel dat bevestigd wordt. Steeds een nieuwe bladzijde willen beginnen en in herhaling vervallen.

Aan het "anderszijn" zitten heel wat traumatische ervaringen vast, die als een spinnenweb in het geheugen aan elkaar zijn verbonden en voortdurend in verschillende contexten getriggerd kunnen worden. Soms bengel je als een spin aan één draad. Soms hangt de spinnenweb met haken en ogen aan elkaar, waardoor je constant heel wat lijkt mis te lopen in je leven.

Racisme kan in de kleine dingen zitten en heeft grote effecten. Het is vaak ook moeilijk om het te benoemen en er iets tegen in te brengen, omdat je te vaak denkt dat het wel je eigen schuld zal zijn. De constante stress van alledaags racisme heeft een traumatisch effect en psychologische kwetsuren tot gevolg. Het idee van de zaken niet te kunnen veranderen wat je ook doet, is misschien wel het meest pijnlijke effect op een persoon. Wie niet het gevoel heeft erbij te horen, heeft geen toekomstperspectief. Wie zich niet verbonden voelt, weet geen oplossingen voor grote en kleine problemen des levens. Dit alledaags racisme kan maken dat personen weinig motivatie hebben om hun leven te verbeteren. Mensen beginnen te geloven dat ze werkelijk minderwaardig zijn en dus hun eigen schuld is of eigen capaciteitstekort is dat ze nergens geraken.

Het hoeft geen betoog dat openlijke vormen van racisme, waarbij de ander wordt aangevallen op een expliciete wijze, nefast zijn en een stempel drukken op het psychisch functioneren van een kind. Dagdagelijkse situaties waarbij impliciete vormen van uitsluiting spelen, hebben vaak een grotere impact op het kind, omdat dit de weerbaarheid kan aantasten. Ook de ontkenning of banalisering van racisme door de andere partij, is erg

schadelijk. Vaak is stille racisme minder makkelijk om aan te vechten of moeilijker om zich weerbaar op te stellen. Als kinderen dit lange tijd ervaren kunnen ze woede-uitbarstingen ontwikkelen, omdat het zeer subtiel inspeelt en ze het moeilijk onder woorden kunnen brengen wat het met hen doet.

Dit steeds zich moeten bewijzen en zich verantwoorden voor wie men is, kan in de volwassenheid burn-out tot gevolg hebben. Maar ook in de kindertijd, kan dit demotivatie, passiviteit, concentratieproblemen en zelfs een onderpresteren op schools en sociaal vlak teweeg brengen. Men moet elk moment dag in dag uit, bewijzen dat men gelijkwaardig is aan de ander. Dat vergt energie, stress en copingmechanismen die op alert moeten staan, dag in dag uit. Die constante stress kan verwoestend zijn op de psyché van een kind, net zoals bij pesten, kan dit alle zelfvertrouwen ondermijnen.

Pesten vs Racisme

'Vandaag op de bus: zwarte mevrouw stapt in met een buggy, er zit een jongen op het deeltje speciaal voorbehouden voor rolstoelgebruikers/buggy's ondanks meerdere lege plaatsen op de bus. Meneer vond het nodig om tegen de buggy te schoppen waar een baby(!!!) in zat. Mevrouw werd kwaad wat natuurlijk te begrijpen was. Opeens hele discussie, waar meneer, die duidelijk in fout was, het nodig vond om er de afkomst van mevrouw er bij te betrekken. Ergste moet nog komen, blijkbaar vonden de andere (blanke) medereizigers op de bus het een gepaste reactie van de man. Toen mevrouw afstapte hielden ze een gezellig onderonsje met als onderwerp dat het normaal is dat men voor zo'n dingen een racist wordt. Ik citeer: 'Zo maken ze u racist.' Blijkbaar is het normaal om zich als een dier te gedragen tov andere mensen met een andere afkomst, verzet die persoon zich, dan heeft men het recht om een racist te zijn. Poor poor Belgium.' #Dailyracism

Pesten is vaak een individueel fenomeen, terwijl racisme over een groep gaat. Pesten gaat vaak over een interpersoonlijke dynamiek. Bij racisme gaat het eveneens over bredere groepsdynamieken. Bij pesten kan het slachtoffer vaak assertiviteitsproblemen hebben om zich te weren. Kinderen die met racisme te maken krijgen, zijn niet altijd de minst sociale of de minst weerbare. Het blijkt dat racisme los staat van de persoonlijkheidskenmerken van het kind. Pesten wordt wel in verband gebracht de sociale weerbaarheid van een kind.

Maar er is een grote gelijkenis en dat zijn de effecten. Net zoals dit bij pesten wordt aangenomen kunnen de effecten van zeer lang nazinderen en diep in werken op de persoonlijkheid van het slachtoffer. Het is breed

aangenomen dat de effecten ook daar onderschat zijn. We mogen niet vergeten dat pesten redelijk goed is wetenschappelijk is onderzocht. Dat kan niet gezegd worden voor racisme. Er zijn nog te weinig onderzoeken gebeurd om de werkelijke effecten en de verhouding tot pesten te kunnen meten. Zeker is dat racisme meer onvoorspelbaar is, het kan overal en altijd plaatsvinden in tegenstelling tot pesten dat vaak beperkt is tot een persoon/groep of situatie (werk/school). Dat heeft als gevolg dat de gevoelens van hulpeloosheid en machteloosheid meer kunnen veralgemeend worden: 'ik kan er niets aan doen', 'het kan overal gebeuren' en 'door een willekeurige persoon/voorbijganger/burger'. Hierdoor kan bij het racismeslachtoffer het gevoel leven dat men het onmogelijk kan vermijden en dat er haast geen "trauma-vrije plaatsen zijn. Voor trauma-verwerking is dit zeer belangrijk dat men een controlegevoel kan hebben.

Programma's gericht op pesten zijn dan ook wezenlijk anders dan anti-racisme-programma's: bij pesten staat de attitude tegenover persoonlijkheidskenmerken van de ander centraal. Bij racisme gaat het over de kenmerken van een groep, religie of een cultuur. Het wegwerken van racisme vergt een programma waarbij de 'slachtoffers' en de 'daders' nieuwe kaders en inzichten aangeboden krijgen. Racisme is nefast voor de productiviteit van een hele samenleving en dient ruim aangepakt te worden.

Mogelijke psychische effecten en gevolgen

Telli, 6 jaar zit in een Turks restaurant en ziet kerstversiering: 'mama, is dit een Turks restaurant? Maar hoe komt dat zij dan kerstversiering hebben?'

Ralf, 7 jaar vraagt bij het uitstappen tijdens zijn allereerste busrit: 'moeten we als eerste uitstappen omdat we Tjecheens zijn?'

De onderliggende vragen van kinderen in deze situaties zijn: hoor ik erbij of niet? Ben ik anders? En zo ja, is dat anders zijn een probleem? Alle kinderen zijn bezig met die thema's, maar kinderen die opgroeien in verschillende culturen doen dat nog meer en zijn er dus nog gevoeliger voor. Kinderen zijn heel erg norm -en waardengevoelig. Zij vergelijken de eigen situatie altijd met de situatie van de anderen. Voor kinderen uit minderheidsgroepen kan dit dubbel zo sterk leven. Vaak gaat men dan ook de ervaren verschillen, vanuit de bril van de samenleving zien. Als die samenleving daar problematisch mee omgaat, doet het kind dit ook . Als de school dit doet, doen de kinderen het ook, etc. Dit is een proces van **internalisatie**. Het is de belangrijkste psychologisch kwetsbaar makende factor. Wanneer het kind zichzelf onbewust als 'mindere' of 'zwakkere'

begint te accepteren en het normaal begint te vinden dat anderen hem/haar discrimineren. Dit wordt geïllustreerd in het experiment met **'the good doll and the bad doll experiment'** van de Amerikaanse psychiater Clarks.

Geïnternaliseerd racisme

"Het lijstje is lang, maar hetgeen me dan als kind het meest gekwetst heeft is het volgende: Toen mijn moeder me na school stond op te wachten aan de schoolpoort, vroeg een klasgenoot of die vrouw mijn moeder was. Toen ik toezegde antwoordde hij: "amai, een negerin met dikke tetten". Vanaf dan heb ik maanden geprobeerd om niet met mijn moeder of grootmoeder in het dorp waar de school gelegen was in het openbaar te komen. Om met m'n blanke vader naar de winkel te gaan schaamde ik me echter niet. Gelukkig leer je met de jaren wel hoe met zulke microagressies om te gaan." #Dailyracism

Identiteitsontwikkeling is geen sinecure heden ten dage in een complexe samenleving. De aanwezigheid van stereotypen en vooroordelen maakt dit proces er niet makkelijker op. Dominante beeldvorming, zoals bijvoorbeeld de Islam als een religie die niet te verzoenen is met Westerse normen kan ook de kinderen en jongeren in hun identiteit nefast beïnvloeden. Zij kunnen zichzelf daardoor ook minder als deel van deze Westerse samenleving zien.

Wat nog een destructiever effect is dat kinderen zich soms beginnen **te gedragen** naar de stereotypen. Pas dan is er een grote internalisatie. Bijvoorbeeld: ' ik zou graag leerkracht willen worden, maar mijn leerkrachten vinden dat geen goed idee. Ze zeggen dat ik me geen illusies moet maken, met mijn Nederlands. Ze zullen wel gelijk hebben. Dus het heeft geen zin dat ik nu studeer voor de examens.'

Wanneer dit objectief gezien niet juist is, is er sprake van geïnternaliseerd racisme. Wanneer het zelfbeeld, geobserveerd door de ander, wordt overgenomen zonder dat dit overeenstemt met de realiteit.

Net zoals bij het fenomeen waarbij vrouwen elkaar vrouwonvriendelijk behandelen, kan je door internalisatie ook zien dat kinderen uit minderheidsgroepen, onder elkaar ook racisme toepassen. Bijvoorbeeld als kinderen van minderheidsgroepen, elkaar bevestigen in de stereotypen: 'we kunnen dat toch niet, of waarom zou je dat doen, dat heeft toch geen zin, wij Buitenlanders kunnen dat niet aan'. Dit is vaak een destructieve wijze van

omgaan met het eigen minderwaardigheidsgevoel. Zelfs als je vertrouwd bent met de mechanismen, kan men racistisch gedrag vertonen tegenover iemand van dezelfde groep of een andere minderheidsgroep.

De Amerikaanse psychiater Fannon zegt dat er zowel op individueel als op maatschappelijk niveau moet gewerkt worden aan racisme. Volgens hem leidt vooral het onzichtbare racisme tot psychologische depersonalisatie, een minderwaardigheidsgevoel en problemen met het zelfbeeld. Dat langdurige vervreemding leidt tot een verhoogd risico op psychose is wetenschappelijk bewezen.

Invisibility –syndroom (het onderschat kind)

'Toen ik in de kleuterklas zat, had ik spraakproblemen, waardoor mijn toenmalige kleuterleidster geadviseerd had aan mijn moeder om mij in het buitengewoon onderwijs te zetten. Mijn moeder verzette zich tegen, aangezien dat zij wist dat ik een verstandige jongen ben, ondanks mijn toenmalige beperking... In het lager onderwijs, werden de leerkrachten altijd verwonderd met mijn algemene kennis. Wereldoriëntatie was echt mijn lievelingsvak en ik had altijd genoeg punten om erdoor te zijn..' #Dailyracism

Verder raakt racisme aan een dieper en essentieel gevoel, dat in je existentiële zijn een belangrijke rol speelt: het gevoel van veiligheid. Nu zie ik wenkbrauwen fronsen: is het niet die andere die het hier onveilig komt maken? Wel, misschien wel: het grootste effect van racisme is dat je je onveilig voelt, een sociale onveiligheid waarbij je elk moment, elke situatie je bestaansrecht niet alleen moet bewijzen, maar ook verantwoorden. Dag in dag uit. Bewijs dat je hard werkt, bewijs dat je de capaciteit hebt, bewijs dat je je goed hebt geïntegreerd, bewijs dat je niet bent zoals "die anderen"... Niet zelden met burn-out tot gevolg.

Het gevoel te verdwijnen in de onzichtbaarheid: hoe gediplomeerd, getalenteerd, welbespraakt je ook bent, het lijkt er allemaal niet toe te doen. Het onzichtbaarheidssyndroom, zoals dit door Franklin werd genoemd, is wanneer een persoon het gevoel heeft dat zijn/haar talenten en persoon niet naar waarde wordt geschat en niet worden gezien. De effecten van dit onzichtbaar, dagelijks geweld zijn traumatisch en de gevolgen zijn niet gering volgens deze auteurs. Positieve relaties, toekomstperspectief, hulpbronnen bij probleemoplossend vermogen en potentieel vermogen tot levenstevredenheid komen allemaal in het gedrang door dit soort geweld.

Als men herhaaldelijk jaar- in, jaar- uit, school- in school- uit, klas -in, klas- uit hetzelfde meemaakt en ervaart, dan kunnen kinderen uit minderheidsgroepen dat hun echte talenten niet worden gezien en onderschat en ondergewaardeerd alsof ze onzichtbaar zijn. **Dit is het onzichtbaarheidssyndroom.** Een opeenstapeling van confrontatie met racisme-gerelateerde stress, emotionele mishandeling en psychisch trauma van racisme, kan het ontwikkelen van het onzichtbaarheidssyndroom teweeg brengen (Boyd-Franklin, 2000).

Depressies en angsten om te verdwijnen, om onzichtbaar te blijven, om niet te bereiken wat je wil in het leven, angst om niet het doorzettingsvermogen te hebben, om een nietsbetekenend leven te hebben, om verstoten te worden door de samenleving, om afgestraft te worden voor wie je bent, voor hetgeen waarvoor je staat in het leven, voor een zinloos bestaan, om fouten te maken, om vernederd te worden, ... het zijn enkele van de angsten en gevoelens waarmee kinderen kunnen zitten. Ze beginnen dromen te vervangen door angsten, hoop te vervangen door wanhoop en vreugde door verdriet.

We kunnen stellen dat het chronisch blootgesteld worden aan racisme (welk soort racisme dan ook), direct of indirect, bedoeld of onbedoeld, als effect traumatisch kan zijn op een kind.

Psychologische stress veroorzaakt door racisme

We kunnen voorzichtig stellen dat de psychische effecten zowel op lange termijn als op korte termijn niet min zijn op psychologisch vlak. Sanchez-Hucles (1998) stelt dat door het systematische, chronische en onzichtbare karakter van racisme-ervaringen, een persoon dit als des te meer traumatisch kan ervaren. Het ontkennen van het leed van een slachtoffer is minstens even traumatisch als de gebeurtenis zelf. Het gaat om agressie, op emotioneel vlak (of het nu bedoeld of onbedoeld-direct of indirect is) en daarvan kunnen de gevolgen niet worden onderschat.

Collectieve trauma's versterken vaak de individuele ervaringen en omgekeerd. Collectieve trauma's zijn gebeurtenissen die in het collectief geheugen gegrift staan: voorbeelden zijn de branden in Duitsland, Hans van Tamsche, etc. Kinderen spreken erover omdat ouders erover spreken.

Kinderen maken er hun eigen verhaal over en denken dat hen hetzelfde kan overkomen. De angst en trauma, kunnen zich vastzetten op specifieke triggers. Kinderen kunnen dan angstig reageren op iets dat realistisch gezien niet angst hoeft op te wekken: elke persoon met de naam Hans.

Verder onderscheiden Franklin, Boyd-Franklin & Kelly de volgende psychologische gevolgen als gevolg van racisme-ervaringen:

- Minderwaardigheidsgevoelens!!!
- Gevoelens van vervreemding en depersonalisatie
- Verhoogde kwetsbaarheid
- Copingsmechanismen-Hulpbronnen die aangetast zijn
- Aangeleerde hulpeloos-/machteloosheid
- Externe locus van controle
- Het geloof dat het niet anders kan
- Psychische problemen: angsten, (chronische) depressie en psychose.

Rol van de school

Zowel op het niveau van beleid als op individueel leerlingniveau kijkt men best, hoe er met verschil wordt omgegaan. Hoe is de algemene tendens om diversiteit op een positieve wijze aanwezig te maken op school. Zelfs als er een leerling met een andere etniciteit op school zit, kan dit van belang zijn. Leerlingen moeten hoe dan ook voorbereid worden op een diverse samenleving en dat vergt bepaalde attitudes en vaardigheden, die nu vaak onvoldoende bod komen.

Welk lesmateriaal kan worden gescreend en aangepast? Bijvoorbeeld geschiedenis en aardrijkskunde lijken dan wel helemaal niets te maken hebben met racisme, het zijn vakken waar vaak impliciete boodschappen meegegeven worden rond de cultuur, religie en de verhoudingen tussen culturen. Indien er een hiërarchie wordt meegegeven tussen culturen, kan men zich al vragen stellen bij de objectiviteit en de legitimiteit van de boeken. Want zo leren leerlingen dat zij generatie op generatie minderwaardig zijn en zich moeten excuseren voor hun cultuur of zich schamen omdat ze uit een onderontwikkelde cultuur komen, dat niets te bieden heeft. Wanneer de definitie van civilisatie eenzijdig wordt geïnterpreteerd, kunnen hieruit verkeerde denkbeelden. Dan is de

algemene ontwikkeling en algemene cultuur van jongeren maar ondermaats.

Inzetsverduistering

Hind, een Nigeriaanse vrouw met sluier, stelt een pedagogische vraag aan een leerkracht, die slechts afwimpelend antwoordt. De leerkracht is gefocust op de sluier en hoort slechts eigen gedachtenruis klinken. De vraag ging over zindelijkheid, maar de leerkracht had eerst andere thema's (lees islamitische of religieuze) horen klinken. Hoewel de moeder goed Nederlands sprak, had ze de moeder niet de kans gegeven om haar vraag uit te leggen. De moeder gaat naar huis en schrijft dezelfde vraag op een briefje. De leerkracht excuseert zich daarna, dat ze vanuit haar vooroordelen handelde en te veel was verblind door de sluier en de interesse en motivatie van de moeder niet had herkend.

Een lage verwachting kan maken dat men de inzet van de ander niet meer ziet. Dit kan ook het geval zijn bij een leerling. Als de leerkracht, geen hoge verwachtingen heeft van de leerling, ziet hij/zij ook de inzet niet meer en dreigt de leerling onder deze druk slechter te presteren (cfr Pygmalion effect).

Onderwijsonderzoek wijst uit dat leerlingen door racisme-mechanismen, twee-en-half maal meer druk ervaren om beter te presteren, om hetzelfde resultaat te behalen. Door taal of andere verwachtingspatronen, kunnen leerlingen soms verkeerd worden begeleid. Bijvoorbeeld twee leerlingen met dezelfde resultaten op het rapport, krijgen verschillende adviezen: de ene leerling x met Vlaamse roots, krijgt te weten dat hij het dit jaar aan zijn laarzen heeft gelapt en hierdoor moet zittenblijven. Terwijl leerling z, uit een minderheidsgroep, eerder een B-attest krijgt met uitsluitingsclausule om A-richtingen te doen, omdat die de richting te zwaar zou zijn.

Het blijkt dat de effecten van risicofactoren dubbel negatief werken op de ontwikkeling van jongeren uit minderheidsgroepen dan bij de jongeren uit de meerderheidsgroepen. Bijvoorbeeld via het watervalstelsel in het onderwijs: een leerling uit een minderheidsgroep, die in de A-groep zit in het eerste jaar, heeft dubbel zoveel kans om naar een B-richting te evolueren, in vergelijking met de Vlaamse medeleerling en dit dubbel zo snel. Dus als de tweede leerling door pech of demotivatie, op vier jaar naar de B-richting evolueert, zal dit voor de eerste leerling uit de minderheidsgroep, op twee jaar evolueren ogenschijnlijk onder dezelfde factoren van demotivatie of pech.

Rol van de ouders

Ook de ouders blijken een rol te spelen bij de mate waarin racisme inspeelt op het kind. Als kinderen getuige zijn van racisme-ervaringen van hun ouders, kan dit het kind danig schaden, want het kind spiegelt zichzelf in de ouder. Ouders willen vaak hun kinderen beschermen tegen dit soort ervaringen en kunnen schuldgevoelens hebben als ze dit niet kunnen vermijden. De machteloosheid is soms erg groot en werkt diep in op hun ouderlijk zelfbeeld.

Het blijkt dat de wijze waarop ouders zelf met hun eigen racisme-ervaringen omgaan, invloed heeft op hoe de kinderen reageren op ervaren stress.

Als ouders zelf racisme-ervaringen niet voldoende verwerkt hebben, kan dit volgende effecten veroorzaken:

- ouders kunnen minder gevoelig worden op noden van hun kinderen
- minder warm en ondersteunend klimaat aanbieden
- falen om er met hun kinderen over te praten en hun kinderen minder goed voor te bereiden in het omgaan met racisme
- harde discipline hanteren en meer geïrriteerd gedrag vertonen thuis

Praten over discriminatie met kinderen blijkt erg van belang voor hun gezondheid en ontwikkeling. Een stimulerende ouderlijke stijl en een warm thuisklimaat kan het zelfbeeld en het welzijn positief beïnvloeden bij alle kinderen. Maar ouders die actief antwoorden op raciale discriminatie zien minder angst en depressie optreden bij hun kinderen uit de voorschoolse periode.

Het blijkt dat racisme-ervaringen **ook in omgekeerde richting** werken: kinderen maken minder gebruik van beschermende factoren en bestaande netwerken. Kinderen maken als gevolg van racisme, minder gebruik van hun natuurlijke hulpbronnen zoals hun ouders, ze ervaren veel minder voldoening uit familiale relaties en hebben meer last negatieve relaties en ze missen vaker de competentie om gelukkig te zijn in het leven.

Rol van culturele identiteit

In een studie door Dr. Krysia Mossakowski, werd het verband onderzocht tussen etnische identiteit en mentale gezondheid. De kans op het ontwikkelen van depressies vermindert bij een sterkere etnische identiteit. Dit betekent kennelijk dat kinderen een zekere trots ontwikkelen in verband met hun cultuur en een bepaalde verbinding ermee ervaren. Een sterke etnische identiteit kan kinderen dus meer veerkrachtig maken en hen beter beschermen tegen negatieve gevolgen van racisme.

Ook zou de ervaren stress verminderen doordat iemand trots is op de eigen cultuur. De moedertaal discussie, waarbij men het kind en de ouders verbiedt om de moedertaal te spreken, kan dus nefast werken op de weerbaarheid van het kind.

Positieve verhalen van anderszijn

Racisme kan op alle niveaus van de samenleving spelen: institutioneel, individueel en cultureel niveau. De ervaringen via deze verschillende kanalen kunnen triggers vormen, die elkaar versterken en een cumulatief effect geven als resultaat. Het is ook de verzameling aan ervaringen die onderdeel vormen van een breder collectief bewustzijn. Kirmayer vertelt dat racisme zich vaak in stresserende omstandigheden ontpopt. In situaties waar hevige emoties mee gemoeid zijn, komt alledaags racisme vaak binnensluipen. Bijvoorbeeld als er tijdsdruk mee gemoeid is, of men is moe.

Ondertussen wordt de persoon er zo immuun tegen, dat elke reactie kan uitblijven. Meer nog, racisme is vaak in combinatie met andere variabelen, met name klasse en gender, nog complexer. Dat geeft op het einde van de rit een serieuze rekensom. De impact van racisme draagt bij tot armoede, werkloosheid, sociale en medische problemen, ongelijke kansen in onderwijs,... (Allen, 1996; Hacker, 1992). Dit alles leidt tot segregatie op school, gezondheid, arbeidsmarkt... Geruisloos en geluidloos sluip het binnen en is het niet meer evident om het uit elkaar te halen.

Anti-racisme campagnes zouden moeten focussen op duurzame gedrags- en attitudeveranderingen op lange termijn. Bestaande projecten kunnen verrijkt en verder uitgewerkt worden met het thema racisme. Zowel lokale als meer globale projecten zouden prioriteit moeten geven aan dit thema, teneinde de bewustwording te verhogen zowel bij slachtoffers als bij mensen die bewust of onbewust racistisch gedrag en denken vertonen.

Het is ook van belang een historisch en politiek bewustwording aan te wakkeren rond de vormen van racisme en de effecten er van op etnische minderheden, op verschillende momenten van de geschiedenis.

Er wordt aangeraden om te investeren in statistieken: Kwalitatieve en systematische datacollectie rond dit thema. Trainingen op school, waarbij copingstrategieën en weerstandsvermogen van kinderen worden gestimuleerd en anti-racismeprogramma's en preventieprogramma's die werken rond wegwerken van vooroordelen, hebben ook hun nut bewezen. Hier kan kennelijk reeds op vroege leeftijd mee gestart worden.

Als we racisme als iets marginaals, slechts als een overgevoeligheid van die ander beschouwen, dan houden we racisme mede in stand. Het gevolg is dat het voor iedereen winter onveilig aanvoelt. We moeten op zoek gaan naar positieve verhalen van anderszijn.

Birsen Taspinar, april 2015